

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗІНА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Особливості взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій»

Студентки 2 курсу групи ЗПС-61
другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Психологія» за
спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ
Яніни МУЛЯВСЬКОЇ

Керівник: к. психол. н., ст. викл.
Павло СЕВОСТ'ЯНОВ

Чотирьохрівнева шкала оцінювання _____
Кількість балів: _____

Члени комісії _____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ САМОВІДНОШЕННЯ ТА ВІРИ В СПРАВЕДЛИВИЙ СВІТ В ОСІБ З ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ	7
1.1. Поняття самовідношення у психології	7
1.2. Віра в справедливий світ як предмет психологічних досліджень	11
1.3. Окупація як чинник, що визначає особистісні особливості	16
Висновки до розділу І	19
РОЗДІЛ ІІ. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ САМОВІДНОШЕННЯ ТА ВІРИ В СПРАВЕДЛИВИЙ СВІТ В ОСІБ З ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ	21
2.1. Мета, завдання, характеристика вибірки.....	21
2.2. Методи дослідження	22
Висновки до розділу ІІ.....	25
РОЗДІЛ ІІІ. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ САМОВІДНОШЕННЯ ТА ВІРИ В СПРАВЕДЛИВИЙ СВІТ В ОСІБ З ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ.....	26
3.1. Дослідження самовідношення осіб з деокупованих територій.....	26
3.2. Дослідження віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій....	31
3.3. Визначення особливостей взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій	36
Висновки до розділу ІІІ	46
ВИСНОВКИ.....	49
ЛІТЕРАТУРА.....	51

ВСТУП

Актуальність роботи. Окупація територій є неодмінною ознакою переважної більшості війн, що траплялися в історії людства. І зазвичай мешканці земель, що підлягають окупації, не мають жодної можливості протистояти окупаційним військам, опиняючись в ролі заручників ворожої сторони, що, в свою чергу, має актуалізувати проблему відчуття справедливості.

Цілком закономірним є припущення, що людина, яка певний час жила у більш-менш стабільній соціальній системі при різкій зміні останньої, спричиненій окупацією і, відповідно, нав'язуванням нових норм і правил, може відчувати покинутість, зраду, образу, беззахисність тощо. Проте, не настільки очевидно є думка щодо того, наскільки сильними можуть бути дані відчуття; чи залишаються вони в разі деокупації; і чи мають вони зв'язок з певними особистісними особливостями людини, що опинилася на окупованих територіях.

На сьогоднішній день відсутні дослідження, які б могли дати відповіді щодо коректності зазначених припущень, - навіть попри те, що, з огляду на характер війни, яку наразі веде наша країна проти Росії, питання дослідження психологічних процесів, пов'язаних з окупацією/деокупацією, є вкрай актуальним. Останній факт підтверджується значним зростанням серед сучасних вітчизняних наукових робіт тих, які спрямовані на вивчення впливу окупації на особистість, - хоча в них здебільшого досліджується емоційна сфера (Н. Макаренко, Т. Гончарова, М. Назар, О. Краєва та ряд інших), і лишається осторонь піднята нами вище проблема.

Отже, в рамках нашої роботи ми спробуємо заповнити прогалину щодо відсутності феномену відчуття справедливості у фокусі досліджень, пов'язаних із аналізом окупації як чинника, що визначає особистісні особливості. Більш того, ми маємо на меті з'ясувати, чи має воно зв'язок з певними характеристиками особливості.

Безумовно, в межах однієї роботи розглянути весь можливий діапазон цих характеристик не є можливим, то ж серед них нами планується виділення такого

феномену, як самовідношення. Обґрунтування такого вибору виявляється найбільш доцільним, якщо визначати самовідношення як дуже показовий індикатор результату соціальної взаємодії (Р. Бернс), що на наш погляд, дозволить набагато краще зрозуміти можливі механізми формування особливостей у високій ступені соціально обумовленого відчуття справедливості.

Варто також пояснити, що ми плануємо робити акцент на вивченні осіб саме з деокупованих територій, а не тих, хто досі знаходиться під окупацією, оскільки в першому випадку виходимо зі сприйняття окупації як чинника, вплив якого вже завершено, - що значною мірою збільшує можливості надання корекційної допомоги в разі виявлення певних негативних відхилень у процесах, що досліджуються в рамках даної роботи.

Мета роботи: визначити особливості взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій.

Об'єкт: взаємозв'язок самовідношення та віри в справедливий світ.

Предмет: особливості взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій.

Завдання:

1) Здійснити теоретичний аналіз питання з вивчення особливостей взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій.

2) Дослідити самовідношення осіб з деокупованих територій.

3) Дослідити виразність віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій.

4) Визначити особливості взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій.

При побудові плану дослідження ми виходимо з **гіпотези**, що в осіб з деокупованих територій має особливо виразно проявитися прямий зв'язок позитивного самовідношення та віри в справедливий світ, оскільки дія вагомого фруструючого чинника для даних осіб вже завершена, і вони знаходяться на шляху повернення до більш звичного для них стилю життя. Крім того, це також додатково

має підкріплюватися тим, що наявність позитивного самовідношення має проектуватися і на оточення, - отже, такі люди сприйматимуть звільнення земель від окупації як яскравий акт справедливості, що, в свою чергу, зміцнюватиме віру у справедливість у більш широкому охопленні. Натомість, негативні установки щодо себе і, як наслідок, середовища можуть спричиняти цілеспрямовані пошуки негативних аспектів у процесах, що відбуваються навколо.

Методики:

1) Методика діагностики Я-концепції (Кисляк О.П., Нагорна І.І., адаптація тесту «Тенесійська шкала Я-концепції»).

2) Шкала самоповаги Розенберга (адаптація Тихонової Л.В.).

3) Методика особистісний семантичний диференціал (Ч. Осгуд, адаптація - Кисляк О.П., Нагорна І.І.).

4) Шкала віри в справедливий світ К. Далберт (адаптація Кряж І.В.).

Методи математичної статистики. Для математичного опрацювання емпіричних даних використовувалися: описові статистики; одновибірковий критерій Колмогорова-Смірнова для перевірки розподілу на відповідність нормальному; методи Манна-Уїтні та Краскелла-Уолліса для порівняння незалежних вибірок; метод кореляційного аналізу Спірмена; Z-тест для визначення значущості розбіжності між вибілковими кореляціями. Розрахунки велися за допомогою IBM SPSS Statistics v. 23 та Statsoft Statistica v. 12.

Вибірка. У дослідження було залучено три категорії осіб: 1) Особи з територій, що в ході Україно-російської війни були деокуповані протягом 2022 року, які під час окупації проживали на цих територіях (у кількості 42 респондентів). Це – мешканці Харківської (Вовчанськ, Старий Салтів, Ізюм, Козача Лопань, Балаклія, Вільча та Бугаївка); Херсонської (Херсон, Зеленівка); Київської (Бабинці, Димер) та Сумської (Миколаївка, Білопіль, Хотінь) областей. Вік досліджуваних – 20-38 років. 2) Особи, що перебувають на територіях, які знаходяться в тимчасовій окупації з лютого-березня 2022 року (у кількості 34 респондентів). Це – мешканці Харківської області (Гракове, Токарівка); Луганської (Біловодськ); Донецької (Маріуполь, Мангуш), Запорізької (Бердянськ) та

Херсонської (Брилівка) областей. Вік досліджуваних – 20-39 років. 3) Особи, які з моменту початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році проживали на територіях України, що не підлягали окупації (у кількості 46 респондентів). Це – мешканці Харківської (Харків, Валки, Хорошево); Київської (Київ, Біла Церква), Сумської (Сонячне) та Полтавської (Полтава, Миргород) областей. Вік досліджуваних – 21-37 років. Загальна кількість респондентів – 122 особи. Опитування проводилося за допомогою Google-форм [22].

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ САМОВІДНОШЕННЯ ТА ВІРИ В СПРАВЕДЛИВИЙ СВІТ В ОСІБ З ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

1.1. Поняття самовідношення у психології

Психологічні аспекти звернення людини до самої себе є вкрай багатограними, і підтвердженням того є вагоме різноманіття наукових понять, які так чи інакше сьогодні це звернення визначають: самосприйняття, самоставлення, самопізнання, самовідношення тощо [19].

Важливо відзначити, що переважна більшість авторів, які розглядали феномени відношення людини до себе, наполягали на тому, що це відношення не можна розглядати виключно як внутрішньоособистісну автономну характеристику.

Так, Е. Фромм, вивчаючи ставлення людини до себе, з одного боку, визначав його як корелят психічного здоров'я; проте, з іншого, - дослідник відносив його до поля феноменів, що детермінують успішність та ефективність взаємодії з соціальним оточенням [39].

Посилаючись на цілу низку досліджень, О. Кузнецова представила відношення особистості до себе з акцентом на самосвідомість, - тобто, як свідомість у класичному її розумінні, звернену на людину-носія цієї свідомості. При цьому, згідно з авторкою та її однодумцями, самосвідомість є багатокомпонентним конструктом, який включає, по перше, самопізнання як когнітивний компонент свідомості, спрямований на аналіз власної особистості; по-друге, - самовідношення як емоційно-ціннісний вимір ставлення до себе; та, по-третє, - саморегуляцію як поведінково-вольову складову аутосвідомості [19].

В світлі самосвідомості розглядали самовідношення і такі автори, як М. Розенберг та С. Куперсміт [48; 37]. Дослідники говорили про те, що самовідношення являє собою самостійну, специфічну детермінанту самосвідомості, яка варіюється від негативної до позитивної, і неодмінно є достатньо стійкою.

Значний вклад у розуміння феномену самовідношення зроблено Р. Бернсом [35], який зосередившись на вивченні запропонованої раніше У. Джемсом «Я-концепції» [40], і все так само визначаючи її як комплекс оцінних уявлень людини про саму себе, запропонував її розподіл на дві складові: 1) узагальнене самосприйняття як описовий компонент, - тобто, «образ власного Я»; 2) ставлення до окремо взятих власних характеристик, - основа для формування оцінки себе та самоприйняття [35].

Таким чином, згідно з думками дослідника, самовідношення не має можливості не тільки існування, а й навіть формування в умовах байдужого самотавлення; самовідношення обов'язково спричиняє емоційні та оцінні реакції.

Важливо відзначити, що Р. Бернс досить детально опрацював моменти, пов'язані з природою самовідношення. По-перше, дослідник говорив про те, що ставлення людини до самої себе багато в чому детермінується співвідношенням реального самосприйняття та уявлення про власне ідеальне «Я». По-друге, ним зазначалося, що джерелом формування самотавлення є засвоєння, або інтеріоризація, ставлень значущого соціального оточення. По-третє, - самовідношення завжди виникає на тлі ідентичності людини [35].

В решті решт, Р. Бернс приходить до визначення самовідношення як інтегральної самооцінки, яка детермінує особливості формування установок по відношенню до себе, має достатньо сталий та непорушний характер, і може у значній ступені варіюватися в аспекті інтенсивності та потужності, в залежності від пізнавального і контекстного наповнення Я-образу.

Повертаючись до наукових міркувань О. Кузнецової, ми маємо звернути увагу на підкреслення авторкою важливості розведення понять самовідношення та самоприйняття. Якщо в першому випадку мова йде багато в чому про акцент на переживанні невдачі/успіху, то самоприйняття може визначатися як певний стиль самотавлення, що виникає внаслідок постійного оцінного та переживаного відчуття співвідношення реального «Я» людини та її «Я» ідеального [19]. Підтвердженням даних слів є схожа точка зору, вказана К. Роджерсом, згідно з якою самоприйняття

є феноменом прийняття власної особистості в цілому, яке не прив'язується до оцінки власних особистісних характеристик, в той час як самооцінка як суміжне поняття, виділене автором, – явище, що формується на відношенні до власного «Я» як носія низки параметрів [47].

Тобто, мова йде про трактування самовідношення та самоприйняття в контексті двох різних але достатньо близьких вимірів: якщо представити самовідношення як перший вимір на осі з позитивним та негативним полюсами, то, очевидно, самоприйняття, являючи собою другий вимір, може вказувати або на прийняття себе, якщо воно буде прагнути до позитивного полюсу самовідношення, або – не прийняття, - в разі прагнення до полюсу негативного. При цьому, останній варіант, згідно з цілою низкою досліджень [4; 14; 23; 24; 28; 30], переживається людиною доволі важко – у супроводі значного психоемоційного дискомфорту; із надмірним критичним ставленням до себе; знеціненням власної «вартості» тощо.

Вже згаданий нами раніше Р. Бернс також достатньо ретельно опрацював проблему негативного самовідношення. Дослідник говорив, що при негативному самовідношенні, у людини, по-перше, спостерігається домінування самокритичних висловлювань; по-друге, - перманентні негативні установки та очікування, особливо в ситуації суперництва будь-яких рівнів; по-третє, - неадекватне ставлення до успіхів інших, при якому здебільшого не визнається зв'язок докладених зусиль та результату; нарешті, - акцентування уваги на помилках/недоліках інших людей, яке достатньо часто може йти у супроводі ігнорування власних невдалих дій або негативних якостей [35].

Неодмінної уваги заслуговують і думки В. Франкла, згідно з якими самовідношення є ставленням до себе, спрямованим на задоволення потреби у «сенсі життя» [38].

Якщо занурюватися у проблему самовідношення ретроспективно, то значний сплеск інтересу до неї прийнято відносити до 1970-х років. Саме в цей час Н. Сарджвеладзе зосереджується на вивченні структурної організації даного феномену, визначаючи його як спрямоване на себе відношення або ставлення

людини, яка за замовченням має цілу низку потреб, до ситуації задоволення цих потреб [27].

Спираючись на концепцію установки Д. Узнадзе [15], дослідник запропонував двовимірну схему організації формування самовідношення. В рамках одного виміру визначається, що саме являє собою предметний зміст установки на самого себе; в рамках другого – який характер спрямування установки. І, на думку Н. Сарджвеладзе, в межах зазначених вимірів самовідношення має проявлятися через три компоненти: когнітивний; емоційний та конативний (або поведінковий).

Когнітивний компонент являє собою пізнавальний аспект відношення до самого себе – через сприйняття, мислення, відчуття тощо. Сюди дослідник відносить і самооцінку у її широкому значенні, - співставному з Джеймсівською Я-концепцією, і самокритичність, і здатність до оцінки власних можливостей, співставляти їх із завданнями, що стоять перед самою людиною.

Емоційний компонент, згідно із Сарджвеладзе, - відповідає за такий аспект самовідношення, що вказує на почуття, які супроводжують людину в процесі формування та реалізації ставлення до себе. В якості прикладу доцільності виокремлення даного компоненту можна навести ситуацію, за якої дві різні людини одну й ту саму власну якість можуть емоційно визначати по-різному. Так, одна з них може пишатися власною відповідальністю, в той час як інша – ненавидіти її, оскільки вона є для неї надважким тягарем. Здебільшого до емоційного компоненту входить самоповага та задоволеність собою; але, згідно із Н. Сарджвеладзе, сюди також включено аутосимпатію та самозахоплення.

Нарешті, конативний компонент – складова, що визначає готовність та безпосередню реалізацію певних внутрішніх дій. Сюди дослідник відносить безпосередньо поведінку як відображення внутрішніх інтенцій, діалогічне інструментальне самоставлення, самопрезентацію та самоконтроль [27].

Варто відзначити, що вказана трьохкомпонентна теорія самовідношення виявилася настільки успішною, що не дивлячись на її п'ятдесятирічну історію, вона лишається чи не найактуальнішою і на сьогоднішній день. Ми ж зі свого боку маємо

додати, що з-поміж усіх наявних вона є найбільш широкою і такою, що максимально повно охоплює всі аспекти функціонування особистості. Отже, при плануванні нашого подальшого емпіричного дослідження ми будемо спиратися саме на цю трьохкомпонентну теорію самовідношення.

Таким чином, підводимо підсумок: самовідношення є одним з параметрів, що визначає звернення особистості до самої себе, - наряду з такими феноменами, як самосприйняття, самоствалення, самопізнання, самосвідомість та ряд інших. Це – достатньо стійка оцінка власного «Я», яка формується на основі відношення людини як носія потреб до ситуації задоволення цих потреб.

Самовідношення – складний багатокомпонентний феномен, який містить три складові: 1) когнітивну, тобто, пізнавальний аспект відношення до самого себе – через сприйняття, мислення, відчуття тощо; 2) емоційну – почуття та емоції, які супроводжують людину в процесі формування та реалізації ставлення до себе; та 3) конативну – готовність та безпосередню реалізацію певних внутрішніх дій.

1.2. Віра в справедливий світ як предмет психологічних досліджень

Як випливає з самого словосполучення, «віра в справедливий світ» має являти собою складний теоретичний конструкт, в рамках якого можна виокремити два такі достатньо широкі психологічні феномени, як віра та справедливість. Але з моменту появи робіт М. Лернера у другій половині двадцятого сторіччя зазначений конструкт почав носити системний характер [44].

Безумовно, як і переважна більшість нововведених у науку понять, «віра в справедливий світ» не була виведена абсолютно спонтанно та раптово. Так, з 1960-х років феномен справедливості опиняється в центрі уваги соціально-психологічного наукового підходу. Саме в цей час Дж. Адамс, досліджуючи персонал організацій, працював над концепцією неупередженості, основною ідеєю якої було те, що всі члени робочого колективу за замовченням мають прагнення до встановлення між собою справедливих відносин. У підсумку дослідник дійшов висновку про необхідність виокремлення таких складових справедливості, як: розподіл благ

відповідно до докладених зусиль, розподіл благ відповідно до потреб, розподіл благ відповідно до здібностей, розподіл благ відповідно до рівності, розподіл благ відповідно до позитивності, та неупередженість [33].

Це дало значний поштовх для подальшого вивчення феномену справедливості, яке при цьому виявилось доволі неоднотайним, - оскільки з часом виникли достатньо відмінні один від одного чотири підходи до дослідження даної проблематики: аксіологічний, соціальний, функціоналістський та когнітивний.

В рамках аксіологічного підходу розгляд справедливості здійснювався із акцентом на моральність: підкреслювалася однозначність вагомості справедливості для міжособистісних стосунків будь-якого рівня; аналізувалися полюси «добра» та «зла»; розглядалася проблема доречності нехтування певними цінностями на користь моральності з метою досягнення справедливості і т.д. В рамках даного підходу розроблялася концепція захисту цінностей Л. Скита [34], універсальна теорія справедливості Дж. Ролза [46], концепція морального розвитку Л. Колберга [42] тощо.

У соціальному підході (зокрема, в рамках низки концепцій необіхевіоризму та лібералізму) феномен справедливості розглядається як інструмент для вирішення завдань, що стоять перед суб'єктами соціального середовища. Тобто, справедливість розглядається в якості параметру соціумних відносин; в якості певної норми, орієнтація на яку дозволяє людині досягати певних цілей в ході взаємодії із соціальним оточенням. До представників соціального підходу до вивчення справедливості слід відносити таких вчених, як: вже названий вище Дж. Адамс, Д. Готієр, Г. Уолкер та ряд інших [41].

Функціоналістська точка зору на справедливість серед наведених має найменшу психологічну складову, оскільки трактувала справедливість як механізм для реалізації потреб членів суспільства, що виходить від держави. Отже, детально на даному підході зупинятися не будемо, а лише зазначимо, що до його представників слід відносити таких вчених, як Сен А., Насбаум М. та низка інших авторів [50].

Найбільш цікавим з позиції задач нашої роботи має бути когнітивний підхід, оскільки саме в його рамках такий конструкт, як віра в справедливий світ, почав носити системний характер. Його започаткування слід відносити до часів появи теорії справедливого світу М. Лернера [44], які згодом доповнювалися З. Рубіном, Л. Пеплау [49], К. Далберт [45] та іншими науковцями.

У визначенні справедливості М. Лернер багато в чому спирався на феномен впорядкованості, говорячи про те, що віра в справедливий світ є нічим іншим, ніж загальна світоглядна особистісна установка, що дозволяє людині сприймати світ у такій впорядкованості, згідно з якою її дії мають відповідно та справедливо визначати винагороду чи покарання за них [44].

В ході власних експериментів М. Лернер дійшов висновку, що будь-якій людині притаманні механізми, що активізують цілу низку когнітивних стратегій, спрямованих на уникнення несправедливості. Але такі дані виявилися доволі суперечливими, оскільки у позаекспериментальній ситуації подібна поведінка себе не проявила [43].

Від початку в теорії Лернера констатувалася універсальність віри в справедливий світ, - тобто, її приналежність всім людям у більш-менш однаковій формі. Ще одним нововведенням у поглядах на віру в справедливість можна вважати поняття «буферу», - структури, що блокує негативні стимули на шляху людини до домагання справедливості [44].

Проте, так само як і у випадку з припущенням про механізми, що активізують цілу низку когнітивних стратегій, спрямованих на уникнення несправедливості, обидва останні твердження виявилися, знову-таки, досить суперечливими. Так, було встановлено, що віра в справедливий світ здебільшого може спостерігатися лише в тих осіб, що мають прагнення до контролю над власною долею та вчинками, - що неодмінно суперечить принципу універсальності [43]. А щодо «буферу», - то Е. Таунсенд було емпірично доведено, що у супроводі фрустраційного чинника віра в справедливий світ підвищується, - що робить припущення про наявність зазначеного «буферу» вкрай сумнівним [52].

З. Рубіном та Л. Пеплау також спростовувався універсальний характер віри в справедливий світ, оскільки дослідники встановили значущу пряму кореляцію ідеї справедливості з авторитарністю, релігійністю, політизованістю та консервативністю [49].

Тим не менш, М. Лернер був першим, хто сформулював віру в справедливий світ в якості єдиного системного теоретичного конструкту і надав йому визначення, що є актуальним і по нині, - отже, внесок даного вченого у розробку зазначеної проблематики доволі важко переоцінити.

Розробка цієї проблематики була продовжена у працях Ліпкуса І. та Далберта К. вже наприкінці двадцятого століття. Дослідники вказали на негомогенність конструкту віри у справедливий світ і їм вдалося довести його двокомпонентність. Отже Ліпкус та Далберт дійшли до висновку про необхідність розподілу зазначеного феномену на віру в справедливий світ для себе і віру в справедливий світ для всіх [45].

З самих назв є очевидним, що в першому випадку мова йде про установку на справедливе відношення особисто до себе, в той час як у другому – про сприйняття справедливості у загальному і поза межами власної особистості. Але Ліпкус та Далберт завдяки власним спостереженням навели ще цілу низку відмінностей зазначених складових конструкту. Так, віру в справедливий світ для себе дослідники характеризують наявністю соціальної адаптивності, відчуття благополуччя, позитивного сприйняття себе та адаптивних копінгів. В той час як віру в справедливий світ для всіх слід розглядати скрізь призму відчуття спільності з оточуючим світом, його розуміння, та відкритості по відношенню до нього [45]. Варто сказати, що сьогодні такий підхід є найбільш поширеним, і переважна більшість сучасних досліджень ґрунтуються саме на ньому.

Продовжуючи дослідження в подібному ключі, Р. Саттон було встановлено, що віра в справедливість має виразний зв'язок з прагненням пояснювати оточуючий світ, а також – з неприйняттям внутрішніх конфліктів та невизначеності. При цьому, якщо мова йде про віру в справедливий світ для всіх, -

то вона, на думку Р. Саттон, є носієм пізнавальної функції; вона є відповідальною за аналіз та прогнозування процесів, що відбуваються у соціальному середовищі. Натомість, віра в справедливий світ для себе здебільшого є орієнтованою на гедоністичну складову [51].

Повертаючись до суперечливості питання про універсальність віри в справедливий світ, слід звернути увагу на дослідження І. Кряж та К. Конєвої [18], - тепер вже в світлі розподілу даного конструкту на віру для всіх і віру для себе. В ході крос-культурного експерименту дослідниці встановили, що однозначно неуніверсальною можна називати лише віру в справедливий світ для всіх, в той час як віра в справедливий світ для себе не демонструє значущих відмінностей у крос-культурному дослідженні.

Як ми можемо бачити, певні моменти дослідження зв'язку самовідношення з вірою у справедливий світ наразі можна знайти серед наявних наукових праць. Проте ці дослідження навряд чи можна назвати достатньо повними та комплексними, враховуючи те, що серед них нам не вдалося відшукати ті, які б охоплювали всі три компоненти самовідношення, що аналізувалися в підрозділі 1.1. Отже, в рамках нашої роботи ми спробуємо реалізувати саме такий комплексний підхід.

Також, на нашу думку, вкрай важливим є винесення з поточного підрозділу положення про те, що в умовах фрустрації віра в справедливий світ має зростати. Ми матимемо змогу перевірити дане твердження ще раз, оскільки неможливо заперечувати той факт, що окупація не може не викликати фрустрації; але, щоб упевнитися в цьому, далі ми проведемо теоретичний аналіз феномену окупації як чинника, що визначає особистісні особливості.

Нарешті, ще раз підкреслимо, що сьогодні підхід до розуміння віри в справедливий світ Ліпкуса І. та Далберт К., згідно з яким вона має розподілятися на віру для себе та віру для всіх, є найбільш поширеним, і переважна більшість сучасних досліджень ґрунтуються саме на ньому. Ми також плануємо спиратися саме на нього у плануванні нашого подальшого емпіричного дослідження, оскільки

дана точка зору дозволяє чітко розвести внутрішньоособистісний та зовнішньоособистісний аспекти віри у справедливий світ, що у перспективі має дозволити отримати більш достовірні результати тестування, враховуючи доведену в даному підрозділі неуніверсальність зазначеного конструкту.

1.3. Окупація як чинник, що визначає особистісні особливості

На сьогоднішній день під окупацією мається на увазі захоплення військовими силами певної держави територій іншої країни, яке супроводжується встановленням на них порядків, носієм яких є держава-окупант [26].

Перш ніж приступити до аналізу наявних досліджень, присвячених вивченню феномену окупації як чинника, що визначає особистісні особливості, спробуємо поверхнево проаналізувати умови, які виникають внаслідок здійснення окупації.

Вище ми вже говорили, що окупацію можна у значному ступені визначати як явище, що несе за собою необхідність кардинальних змін [16]. Стійка система, яка характеризується цілою низкою міжособистісних, соціальних, економічних, політичних та інших параметрів з приходом окупації зазвичай руйнується. Тим більше це є актуальним для поточної війни України з Росією, для якої характерна боротьба різних устремлінь; різних цінностей; різних смислів.

Безумовно, даний факт неодмінно спричинить, по-перше, виникнення необхідності виразної активізації адаптації. Тобто, певна частка психологічних ресурсів, які зазвичай призначаються для вирішення поточних завдань особистості, будуть перерозподілені на зусилля з пристосування до нових умов на шкоду більшості сталих та звичних складових активності, що раніше дозволяли підтримувати людині оптимальний або більш-менш прийнятний рівень функціонування [16].

Крім того, неодмінно слід звернути увагу на змістовну складову окупації, достатньо широку картину щодо якої можна почерпнути з засобів масової інформації [26]. Очевидно, що умови окупації несуть достатньо високий ризик

здійснення психологічного або фізичного тиску на людей, що опинилися заручниками нової влади; іноді мова може йти про критичну жорстокість, тортури та навіть вбивства. Очевидно, таке положення речей має у значній мірі підвищувати психологічну напругу серед населення на окупованих територіях і формувати травматичний досвід навіть по завершенню окупації.

Цілий ряд дослідників [3; 12; 13; 16 26] вказують на те, що примусове перепідкорення новій владі у випадку окупації може викликати у людини відчуття покинутості, зраженості, зневіри і безсилля у впливі на ситуацію. Тут, очевидно, ми виходимо безпосередньо на проблему відчуття справедливості. Але якщо факт виникнення покинутості, зраженості, зневіри і безсилля вже має певну доказову базу, то аналізований нами цілісний конструкт віри в справедливий світ досі не потрапляв у фокус подібних досліджень. З іншого боку, щойно вказані факти додають нам впевненості у майбутньому непідтвердженні нульових гіпотез щодо піднятої проблематики.

Згідно з думкою Н. Макаренко, значною мірою на психологічний стан особистості в умовах окупації впливає ситуація невизначеності [20]. Мова тут йде про те, що не завжди зрозуміло, чого очікувати від нової влади; яким чином слід вибудовувати лінію власної поведінки тощо. В багатьох випадках при окупації люди втрачають робочі місця (через руйнування або закриття підприємств), розлучаються з членами родини, відчувають значне зниження матеріального благополуччя і т.д. Безумовно, все це сприяє негативізації психологічного стану осіб, що знаходяться на окупованих територіях.

В рамках власних емпіричних досліджень Н. Макаренко [20] дійшла висновку, що особистість в умовах окупації під час військових дій на сході України ще до повномасштабного вторгнення Росії переживає значний стрес, який зачіпає всі шари її функціонування, які сильно обмежують можливості особистісної реалізації у майбутньому; зокрема, мова йде когнітивні, поведінкові та психосоматичні розлади. Крім того, згідно з даними Н. Макаренко, факт окупації негативно вплинув на особливості формування соціальних ролей та життєвих

планів. Особливо яскраво проявила себе агресивність, яка в осіб, що перебували в окупації проявила виразну неадекватність.

Також дослідницею було виявлено в таких осіб значне зниження здатності до самоконтролю, невиразну спроможність до самовираження, депресивні та фобічні прояви, спадання довіри до інших людей [20].

О. Краєва, досліджуючи осіб, що певний час знаходилися під окупацією, вивчала особливості їхнього самовідношення. Дослідниця виявила, що для них характерним є виразне спотворення ідентичності, яке нерідко проявляється у формі псевдоідентичності [16].

Також дослідниця емпірично довела знижену самооцінку даних осіб, значну невпевненість у власних силах і в собі загалом, орієнтацію спрямованості на минуле, невдоволення через поточне матеріальне благополуччя, розмитість планів на майбутнє, невпевненість у вагомості власної думки, та значущість таких цінностей, як безпека та самостійність [16].

Нажаль, більше значних досліджень, які б висвітлювали вплив окремо взятого чинника окупації на особистість в умовах війни, на сьогоднішній день немає, що додатково підкреслює необхідність розробки обраної нами проблематики.

Підводячи підсумок, слід сказати, що факт окупації в світлі детермінації особистісних характеристик неможна однозначно визначати виключно в негативному світлі. Так, це може стосуватися трактування виразної орієнтації на цінності безпеки та самостійності, сформованої внаслідок переживання окупації.

Тим не менш, більшість моментів, пов'язаних з примусовим перепідкоренням окупаційній владі, все ж таки, носять негативний характер. Тут можна говорити і про необхідність кардинальної адаптації, що значною мірою виснажує психологічні ресурси, і про значну психоемоційну напругу, і про відчуття невизначеності. Слід пам'ятати також про обмеження можливостей особистісної реалізації у майбутньому та орієнтацію на минуле; спотворення ідентичності та зниження самооцінки і впевненості у власних силах; викривлення формування соціальних ролей та життєвих планів; зниження здатності до самоконтролю;

невиразну спроможність до самовираження; депресивні та фобічні прояви, спадання довіри до інших людей тощо.

Наостанок слід зазначити, що, з огляду на результати наявних наукових робіт, низка і тих феноменів, що певною мірою мають відношення до віри в справедливість, і тих, що стосуються самовідношення, однозначно можуть варіюватися чинником окупації. Проте, досі, з огляду на відсутність відповідних емпіричних даних, вкрай важко спрогнозувати, яким чином проявить себе взаємозв'язок цих феноменів. То ж, це з'ясувати ми матимемо змогу тільки після проведення психодіагностики.

Наразі слід констатувати, що теоретичний аналіз питання з вивчення особливостей взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій завершено. Отже, можна приступати до формулювання проміжних висновків.

Висновки до розділу I

1. Самовідношення є одним з параметрів, що визначає звернення особистості до самої себе, - наряду з такими феноменами, як самосприйняття, самоставлення, самопізнання, самосвідомість та ряд інших. Це – достатньо стійка оцінка власного «Я», яка формується на основі відношення людини як носія потреб до ситуації задоволення цих потреб. Самовідношення – складний багатокомпонентний феномен, який містить три складові: когнітивну, тобто, пізнавальний аспект відношення до самого себе – через сприйняття, мислення, відчуття тощо; емоційну – почуття та емоції, які супроводжують людину в процесі формування та реалізації ставлення до себе; та конативну – готовність та безпосередню реалізацію певних внутрішніх дій.

2. Віра в справедливий світ являє собою загальну світоглядну особистісну установку, що дозволяє людині сприймати світ у такій впорядкованості, згідно з якою її дії мають відповідно та справедливо визначати винагороду чи покарання за них. Дане явище є двокомпонентним і розподіляється на віру в справедливий світ

для себе, основними ознаками якої є соціальна адаптивність, відчуття благополуччя, позитивне сприйняття себе та адаптивність копінгів, та віру в справедливий світ для всіх, для якої характерне відчуття спільності з оточуючим світом, його розуміння, та відкритість по відношенню до нього.

3. В ході аналізу наявних досліджень було встановлено, що переживання окупації сильно виснажує психологічні адаптаційні ресурси людини; викликає психоемоційну напругу і відчуття невизначеності. Наявність досвіду окупації може обмежувати можливості особистісної реалізації у майбутньому; спричиняти орієнтацію особистості на минуле, спотворення ідентичності, зниження самооцінки, падіння впевненості у власних силах, викривлення формування соціальних ролей та життєвих планів, зниження здатності до самоконтролю, невиразність спроможності до самовираження, депресивні та фобічні прояви, недовіру до інших людей тощо.

РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ САМОВІДНОШЕННЯ ТА ВІРИ В СПРАВЕДЛИВИЙ СВІТ В ОСІБ З ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

2.1. Мета, завдання, характеристика вибірки

Мета роботи: визначити особливості взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій.

В рамках планування емпіричного дослідження було поставлено наступні завдання:

- 1) Дослідити самовідношення осіб з деокупованих територій.
- 2) Дослідити виразність віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій.
- 3) Визначити особливості взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій.

У дослідження було залучено три категорії осіб: 1) Особи з територій, що в ході Україно-російської війни були деокуповані протягом 2022 року, які під час окупації проживали на цих територіях (у кількості 42 респондентів). Це – мешканці Харківської (Вовчанськ, Старий Салтів, Ізюм, Козача Лопань, Балаклія, Вільча та Бугаївка); Херсонської (Херсон, Зеленівка); Київської (Бабинці, Димер) та Сумської (Миколаївка, Білопілля, Хотінь) областей. Вік досліджуваних – 20-38 років. 2) Особи, що перебувають на територіях, які знаходяться в тимчасовій окупації з лютого-березня 2022 року (у кількості 34 респондентів). Це – мешканці Харківської області (Гракове, Токарівка); Луганської (Біловодськ); Донецької (Маріуполь, Мангуш), Запорізької (Бердянськ) та Херсонської (Брилівка) областей. Вік досліджуваних – 20-39 років. 3) Особи, які з моменту початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році проживали на територіях України, що не підлягали окупації (у кількості 46 респондентів). Це – мешканці Харківської (Харків, Валки, Хорошево); Київської (Київ, Біла Церква), Сумської (Сонячне) та Полтавської

(Полтава, Миргород) областей. Вік досліджуваних – 21-37 років. Загальна кількість респондентів – 122 особи. Опитування проводилося за допомогою Google-форм [22].

2.2. Методи дослідження

Обґрунтування вибору методик. В розділі I ми визначили, що самовідношення є складним конструктом, що складається з трьох компонентів: когнітивного, емоційного та конативного (поведінкового). То ж, методики діагностики самовідношення підбиралися таким чином, щоб максимально охопити всі ці три аспекти. Так, на вивчення когнітивного компоненту була спрямована шкала самокритичності Методики діагностики Я-концепції (адаптація тесту «Тенессійська шкала Я-концепції») та шкала «оцінка» особистісного диференціалу. Для вивчення емоційного компоненту застосовувалася шкала самозадоволеності Методики діагностики Я-концепції, шкала самоповаги Розенберга та шкала «сила» особистісного диференціалу. Конативний компонент досліджувався за допомогою шкали поведінки Методики діагностики Я-концепції та шкали «активність» особистісного диференціалу.

Отже, для дослідження самовідношення всього було залучено три методики: Методика діагностики Я-концепції (адаптація тесту «Тенессійська шкала Я-концепції»), Шкала самоповаги Розенберга та Особистісний семантичний диференціал.

Для підбору інструментарію діагностики віри в справедливий світ ми виходили з виявленого в рамках розділу I положення щодо того, що дане явище є двокомпонентним і розподіляється на віру в справедливий світ для себе, основними ознаками якої є соціальна адаптивність, відчуття благополуччя, позитивне сприйняття себе та адаптивність копінгів, та віру в справедливий світ для всіх, для якої характерне відчуття спільності з оточуючим світом, його розуміння, та відкритість по відношенню до нього. З огляду на це, найбільш доцільною була визнана Шкала віри в справедливий світ К. Далберт.

Поглянемо дещо більш детально на те, що являють собою вказані методики.

1) Методика діагностики Я-концепції являє собою адаптацію тесту «Тенессійська шкала Я-концепції», авторами якої є Кисляк О.П. та Нагорна І.І. Методика представлена у формі особистісного опитувальника, в якому міститься 90 тверджень, призначених безпосередньо для діагностики Я-концепції та 10 тверджень шкали брехні. На відміну від оригінальної методики, в адаптаційній версії відсутні додаткові показники і розподіл за різними аспектами «Я» (на кшталт «Фізичне Я», «Моральне Я» тощо). Загалом методика дозволяє діагностувати три параметри (шкали) щодо узагальненого «Я»: Самокритичність (ступінь раціональної критики до власних особистісних якостей, вчинків, думок тощо), Самозадоволеність (ступінь емоційного вдоволення власним Я) та Поведінка (відображення відношення до продуктивності, ефективності, позитивності власної поведінки). Результат за кожною зі шкал варіюється в межах 30-150 балів (питання, яких у кожній з трьох шкал по 30, передбачають відповідь за шкалою від 1 до 5). Тестові норми для чоловіків: самокритичність – $61,4 \pm 24,2$; самозадоволеність – $92,7 \pm 32,4$; поведінка – $87,6 \pm 26,8$. Тестові норми для жінок: самокритичність – $73,7 \pm 25,8$; самозадоволеність – $84,1 \pm 26,5$; поведінка – $81,7 \pm 26,9$.

2) Шкала самоповаги Розенберга (адаптація Тихонової Л.В.) – особистісний опитувальник, що складається з десяти тверджень і дозволяє провести діагностику лише за однією шкалою – самоповаги. В ході тестування досліджуваному пропонується за шкалою від 1 до 4 оцінити ступінь своєї згоди з положеннями, що стосуються наведених у тесті елементів самоповаги.

Результат у 0-17 балів вказує на низький рівень самоповаги; 18-22 – нижче середнього; 23-34 – вище середнього; 35-40 – високий.

3) Методика особистісний семантичний диференціал (Ч. Осгуд, адаптація - Кисляк О.П., Нагорна І.І.) являє собою модифікацію семантичного диференціалу, спрямовану на вивчення відношення до себе у категоріях «Оцінка», «Сила» та «Активність».

Тест складається з 21 пари протилежних за змістом прикметників. Кожна зі шкал оцінюється в межах 1-7 балів (середнє значення оцінки по семи парам). Жорсткої прив'язки до тестових норм методика не передбачає – в більшості

випадків аналізуються тенденції у виразності показників, або ступінь їхньої наближеності до мінімально або максимально можливого значення.

4) Шкала віри в справедливий світ К. Далберт (адаптація Кряж І.В.) являє собою особистісний опитувальник, що складається з 14 тверджень, які досліджуваний має оцінити за шкалою від 1 (зовсім не погоджуюся) до 6 (цілком погоджуюся). Як вже зазначалося вище, методика дозволяє виявити результати за двома показниками: віра в справедливий світ для себе, основними ознаками якої є соціальна адаптивність, відчуття благополуччя, позитивне сприйняття себе та адаптивність копінгів, та віра в справедливий світ для всіх, для якої характерне відчуття спільності з оточуючим світом, його розуміння, та відкритість по відношенню до нього.

Пункти 1-7 дозволяють виміряти віру в справедливий світ для себе; 8-13 – для всіх. Розрахунок здійснюється на основі обчислення середнього значення по пунктах кожної зі шкал. Відповідно, показник може варіюватися в межах 1-6 балів.

Методи математичної статистики. Для того, щоб підібрати адекватні методи статистичної обробки даних, в першу чергу було проведено аналіз отриманих показників на відповідність нормальному розподілу. Результати перевірки представлено у таблицях 2.1-2.3.

Таблиця 2.1

Результати перевірки отриманих результатів на нормальність розподілу

Шкала	Особи з деокуп. тер-й		Особи з окуп. тер-й		Особи з неокуп. тер-й	
	Крит. К-С	Р (2-ст)	Крит. К-С	Р (2-ст)	Крит. К-С	Р (2-ст)
Самокритичність	,235	0,00	,113	0,20	,124	0,07
Самозадоволеність	,095	0,20	,124	0,20	,134	0,04
Поведінка	,103	0,20	,134	0,13	,094	0,20
Самоповага	,110	0,20	,162	0,02	,120	0,09
Оцінка	,110	0,20	,124	0,20	,091	0,20
Сила	,111	0,20	,125	0,20	,140	0,03
Активність	,088	0,20	,074	0,20	,128	0,06
ВССс	,168	0,00	,194	0,00	,087	0,20
ВССв	,164	0,01	,158	0,03	,111	0,20

Таким чином, як ми бачимо, не за всіма наявними шкалами результати отримали розподіл, що відповідає нормальному. Отже, для подальшого

математичного опрацювання емпіричних даних використовувалися непараметричні методи: методи Манна-Уїтні та Краскелла-Уолліса для порівняння незалежних вибірок; метод кореляційного аналізу Спірмена; Z-тест для визначення значущості розбіжності між вибірковими кореляціями. Також для первинного статистичного аналізу було використано описові статистики.

Розрахунки велися за допомогою IBM SPSS Statistics v. 23 та Statsoft Statistica v. 12 (основні розрахунки проведено в SPSS; у Statistica проведено лише Z-тест, оскільки SPSS такого функціоналу не має).

Висновки до розділу II

1. При побудові плану дослідження найбільш доцільним психодіагностичним інструментарієм для вивчення когнітивного компоненту самовідношення були визнані: шкала самокритичності Методики діагностики Я-концепції та шкала «оцінка» особистісного диференціалу. Для вивчення емоційного компоненту були обрані: шкала самозадоволеності Методики діагностики Я-концепції, шкала самоповаги Розенберга та шкала «сила» особистісного диференціалу. Для дослідження конативного компоненту найбільш актуальними були визначені: шкала поведінки Методики діагностики Я-концепції та шкала «активність» особистісного диференціалу. Найбільш доцільним для вивчення віри в справедливість було визнано Шкалу віри в справедливий світ в адаптації І. Кряж.

2. З огляду на якість емпірично отриманих цифрових результатів психодіагностики, для подальшого математичного опрацювання емпіричних даних було обрано непараметричні методи: методи Манна-Уїтні та Краскелла-Уолліса для порівняння незалежних вибірок; метод кореляційного аналізу Спірмена; Z-тест для визначення значущості розбіжності між вибірковими кореляціями. Також для первинного статистичного аналізу було заплановано використання описових статистик.

РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ САМОВІДНОШЕННЯ ТА ВІРИ В СПРАВЕДЛИВИЙ СВІТ В ОСІБ З ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Дослідження самовідношення осіб з деокупованих територій

Поглянемо на описові статистики показників самовідношення по вибірці осіб з деокупованих територій (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Описові статистики показників самовідношення по вибірці осіб з деокупованих
територій

Шкала	Мінімум	Максимум	Середнє	Ст. відх.
Самокритичність	36	142	69,81	29,849
Самозадоволеність	36	143	81,31	25,307
Поведінка	31	136	77,95	24,313
Самоповага	9	36	23,76	6,506
Оцінка	1,71	6,57	3,78	1,283
Сила	1,57	6,86	4,10	1,422
Активність	1,57	6,86	3,92	1,300

Як можна бачити, суттєвих відмінностей результатів за шкалами Я-концепції від тестових норм не виявлено; показник самоповаги знаходиться біля нижньої межі рівня «вище середнього»; шкали оцінки, сили та активності характеризуються помірністю виразності. Такий результат є доволі очікуваним, оскільки, як було встановлено в ході опрацювання теоретичного розділу, і Я-концепція зокрема, і самовідношення загалом є доволі стійкими феноменами, - отже, очевидно, що для того, щоб констатувати достатньо виразний ефект від впливу певного чинника на самовідношення, цей чинник має діяти протягом доволі тривалого періоду. То ж, факт, що окупація впливає на самовідношення (якщо він насправді існує), наразі ми не можемо підтвердити емпірично, оскільки найбільший час, протягом якого досліджувані проживали в окупації (це мешканці Херсонської

області – 8,5 місяців), виявляється недостатнім для здійснення впливу на самовідношення.

Тепер поглянемо на результати психодіагностики самовідношення по групі осіб, що досі проживають в окупації (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Описові статистики показників самовідношення по виборці осіб з тимчасово окупованих територій

Шкала	Мінімум	Максимум	Середнє	Ст. відх.
Самокритичність	28	128	72,56	26,431
Самозадоволеність	36	135	79,97	21,359
Поведінка	42	147	77,03	25,791
Самоповага	11	38	24,26	6,802
Оцінка	1,71	6,43	3,61	1,276
Сила	1,57	6,86	4,06	1,434
Активність	1,86	6,29	4,10	1,163

Як ми можемо бачити з таблиці 3.2, ситуація по виборці осіб з тимчасово окупованих територій є схожою до тієї, що демонстрували досліджувані з деокупованих територій. То ж, ми можемо ще раз повторити положення про достатню стійкість феномену самовідношення. При чому, варто зазначити, що знаходження в окупації даних досліджуваних є більш тривалим, ніж тих, хто знаходиться на деокупованих територіях (понад 16 місяців на момент проведення дослідження), що додатково дає змогу уявити характеристики стійкості самовідношення.

Якщо розглядати окупацію як певний фруструючий чинник; як фактор, який значною мірою може змінювати життя людини, то, дійсно, очевидні механізми, які б мали миттєвий та вкрай ефективний вплив на відношення особистості до себе, знайти доволі важко. Ми можемо припускати, що такі механізми можуть полягати у поступовому перенесенні норм і вимог окупаційної влади на суспільство, внаслідок якого відбуватимуться неквапливі зміни у характері соціальної взаємодії. Згодом ці

трансформації можуть призводити до певних змін у відігранні людьми суспільно-соціальних ролей, що у підсумку призводитиме до певного викривлення самовідношення. Але, знов-таки, без емпіричної перевірки даного припущення ми не можемо говорити про якісь більш-менш конкретні терміни, необхідні для подібних змін; так само ми не можемо говорити і про суттєвість і характер відмінностей між стилями життя без окупації і в умовах окупації, які б були достатніми для здійснення трансформацій. І навіть з вказаних припущень стає очевидним, що якщо такі зміни і будуть мати місце, вони виявлятимуться вкрай повільними та доволі інерційними.

Тепер поглянемо на описові статистики показників самовідношення по виборці осіб з неокупованих територій (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Описові статистики показників самовідношення по виборці осіб з неокупованих територій

Шкала	Мінімум	Максимум	Середнє	Ст. відх.
Самокритичність	33	125	73,24	26,744
Самозадоволеність	34	128	78,52	20,873
Поведінка	35	132	77,50	24,436
Самоповага	9	38	24,83	6,920
Оцінка	1,29	6,91	3,44	1,395
Сила	1,69	6,99	4,25	1,179
Активність	1,60	7,05	3,98	1,506

З результатів, представлених у таблиці 3.3, стає очевидним, що вони так само вкладаються в рамки висловлених вище припущень: самовідношення є доволі стійким феноменом, і за виразністю та характером розподілу отримані результати по трьох вибірках, - в тому числі і по досліджуванім з неокупованих територій, продемонстрували доволі високу ступінь схожості.

Більш того, на наш погляд, серед трьох компонентів самовідношення найбільші шанси для трансформацій мала конативна, тобто, поведінкова складова,

оскільки найбільш наочно чинник окупації зазвичай проявляється на змінах у поведінці людей (зовнішній контроль за поведінкою є набагато доступнішим, ніж за емоціями чи когнітивними функціями). Але, як ми бачимо, таких трансформацій не зафіксовано, - тобто, конативний компонент самовідношення за характеристиками стійкості може вважатися подібним до когнітивного та емоційного.

Тепер, щоб остаточно запевнитися у всіх наведених вище висновках (щодо стійкості самовідношення, через яку факт окупації не може на нього впливати значною мірою), проведемо порівняльний аналіз досліджуваних вибірок, використовуючи метод Краскелла-Уолліса (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4

Результати порівняльного аналізу показників самовідношення по досліджуваним вибіркам

Шкала	Група	Ср. ранг	Хі-квадрат	ст.св.	Р (2-ст)
Самокритичність	ДТ	57,23	,939	2	0,625
	ОТ	63,50			
	НТ	63,92			
Самозадоволеність	ДТ	62,76	,192	2	0,908
	ОТ	59,31			
	НТ	61,97			
Поведінка	ДТ	62,69	,239	2	0,887
	ОТ	59,00			
	НТ	62,26			
Самоповага	ДТ	60,10	,278	2	0,870
	ОТ	60,31			
	НТ	63,66			
Оцінка	ДТ	65,95	1,181	2	0,554
	ОТ	61,03			
	НТ	57,78			

Таблиця 3.4 (продовження)

Результати порівняльного аналізу показників самовідношення по досліджуваним вибіркам

Шкала	Група	Ср. ранг	Хі-квадрат	ст.св.	P (2-ст)
Сила	ДТ	59,76	,831	2	0,660
	ОТ	58,63			
	НТ	65,21			
Активність	ДТ	59,94	,573	2	0,751
	ОТ	65,40			
	НТ	60,04			

Як можна бачити з таблиці 3.4, за жодним з показників самовідношення між особами, що проживають на деокупованих територіях, особами, що знаходяться в окупації та особами, що не мали досвіду перебування в окупації, достовірних відмінностей не виявлено. Очевидно, що на тлі стійкості феномену самовідношення в даному випадку додатково на отриманий результат мала вплинути репрезентативність вибірки – тобто, те, що досліджувані усіх трьох груп є представниками загальнодержавного єдиного суспільства, в рамках якого склалися більш-менш однакові соціально-психологічні умови для формування самовідношення.

Отже, основним підсумком даного підрозділу є те, що ми підтвердили таку властивість самовідношення, як стійкість, через яку факт окупації не може значною мірою впливати на ставлення до себе. І це стосується як вже пережитого досвіду окупації, так і продовження перебування в таких умовах (принаймні в межах півтора років).

Далі аналогічним чином розглянемо результати психодіагностики віри в справедливий світ.

3.2. Дослідження віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій

Результати діагностики віри в справедливий світ по вибірці осіб з деокупованих територій представлено у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Результати діагностики віри в справедливий світ по вибірці осіб з деокупованих територій

Шкала	Мінімум	Максимум	Середнє	Ст. відх.
ВССс	1,77	5,84	3,97	1,281
ВССв	1,31	5,00	3,30	1,068

Отримані показники вказують на помірність виразності в осіб з деокупованих територій віри в справедливий світ як для себе, так і для всіх.

Пояснюючи такий результат, ми схилиємось до того, що інтерпретувати його виключно в світі факту деокупації не є правомірним. Тобто, безумовно, ми в жодному разі не заперечуємо той факт, що повернення незаконно захоплених територій може сприйматися їх мешканцями як вагомий акт справедливості, що має підвищувати віру в справедливість на тлі тих, хто такого досвіду безпосередньо не проживав. Але ж, як було нами встановлено в ході теоретичного аналізу віри в справедливий світ як конструкту, вона є достатньо складним та багатоаспектним утворенням, що включає всі установки щодо впорядкування відповідності дій людини у найрізноманітніших сферах та їхніх наслідків. То ж, на наш погляд, лише сам по собі факт деокупації, який досліджувані пережили на власному досвіді, навряд міг вплинути на надкритичне зростання рівня віри в справедливість; з точки зору щойно означених положень цей рівень додатково може врівноважуватися і економічними чинниками, і загальною ситуацією в країні тощо.

Але, знов-таки, таке положення речей не заважає нам очікувати відносних відмінностей у рівні виразності віри в справедливість, в залежності від особливостей поточного набуття досвіду окупації.

То ж, поглянемо далі на описові статистики, отримані в ході діагностики віри в справедливий світ по виборці осіб з територій, що перебувають у тимчасовій окупації (таблиця 3.6).

Таблиця 3.6

Результати діагностики віри в справедливий світ по виборці осіб з тимчасово окупованих територій

Шкала	Мінімум	Максимум	Середнє	Ст. відх.
ВССс	1,77	5,90	3,66	1,421
ВССв	1,83	5,83	4,07	1,415

Як ми бачимо, по виборці осіб з тимчасово окупованих територій ситуація в плані помірності виразності отриманих показників є аналогічною до тих, хто проживає на звільнених від окупації територіях. Вище ми вже зверталися до можливих причин середньовиразності аналізованого феномену, і схильні ці причини переносити і на даних досліджуваних. То ж, не будемо повторюватися, а перейдемо до розгляду результатів по виборці досліджуваних, що не мали досвіду перебування в окупації (таблиця 3.7).

Таблиця 3.7

Результати діагностики віри в справедливий світ по виборці осіб з неокупованих територій

Шкала	Мінімум	Максимум	Середнє	Ст. відх.
ВССс	1,29	5,86	3,71	1,287
ВССв	1,33	5,83	3,57	1,249

Так само, як і в двох попередніх випадках, отримані по виборці досліджуваних з неокупованих територій результати вказують на помірність віри в справедливість даних осіб.

Але, знов-таки, з огляду на моменти щодо багатогранності феномену віри в справедливість, озвучені вище, ми на полягаємо на тому, що рівневе співставлення виразності даного явища за трьома групами навряд може дати достатньо точне

визначення можливого впливу факту перебування окупації або наявності такого досвіду у минулому на віру в справедливість. Очевидно, лише пряме порівняння трьох категорій досліджуваних між собою може з набагато більшими можливостями дозволити зробити це. Отже, поглянемо на результати порівняльного аналізу трьох груп досліджуваних (таблиця 3.8).

Таблиця 3.8

Результати порівняння показників віри в справедливий світ між вибірками осіб з деокупованих, тимчасово окупованих та неокупованих територій за допомогою методу Краскелла-Уолліса

Шкала	Група	Ср. ранг	Хі-квадрат	ст.св.	P (2-ст)
ВССс	ДТ	66,20	1,140	2	0,566
	ОТ	58,66			
	НТ	59,30			
ВССв	ДТ	53,60	5,478	2	0,065
	ОТ	72,56			
	НТ	60,54			

З результатів, наведених у таблиці 3.8, ми бачимо, що за показником віри в справедливий світ для себе відмінностей між трьома досліджуваними групами не виявлено.

Це доволі органічно узгоджується з результатами нашого теоретичного аналізу, в рамках якого було показано, що дана шкала може не демонструвати особливостей навіть у крос-культурному аспекті [18].

Якщо ж розглядати інтерпретацію безпосередньо наших емпіричних даних, ми припускаємо, що відсутність відмінностей у рівнях виразності віри в справедливий світ для себе може пояснюватися єдністю культурних та виховних традицій українського суспільства, завдяки якій у досліджуваних всіх трьох груп сформувалися більш-менш однакові критерії співвіднесення власних вчинків та наслідків, до яких ці вчинки призводять. Отже, досліджувані всієї сукупної вибірки не мають значних відмінностей в тому, як вони визначають справедливість

винагороди або покарання за певні акти власної діяльності; і вплив чинника переживання досвіду окупації (якщо він потенційно може бути), виявляється недостатнім, щоб порушити зазначену рівноцінність уявлень.

Щодо віри в справедливий світ для всіх, - як ми бачимо з таблиці 3.8, номінально отриманий показник вказує на відсутність розбіжностей між всіма трьома групами досліджуваних. Але, оскільки він виявився достатньо близьким до критичного, тобто, до такого, при якому б вже можна було констатувати розбіжності, з метою проведення більш точних вимірювань нами було ухвалене рішення про по чергове порівняння осіб з деокупованих територій з двома іншими категоріями вибірки за допомогою методу Манна-Уїтні. У таблиці 3.9 представлені результати порівняння з групою досліджуваних, що проживають на тимчасово окупованих територіях.

Таблиця 3.8

Результати порівняння показників віри в справедливий світ між вибірками осіб з деокупованих та тимчасово окупованих територій за допомогою методу Манна-Уїтні

Шкала	Група	Ср. ранг	U	W	Z	P (2-ст)
ВССс	ДТ	40,42	633,5	1228,5	-,842	0,400
	ОТ	36,13				
ВССв	ДТ	33,55	506,0	1409,0	-2,187	0,029
	ОТ	44,62				

Як ми бачимо, в даному випадку показники за шкалою віри в справедливий світ для всіх вказують на достовірність розбіжностей. При цьому, що доволі цікаво, ці віра проявляється більш виразно в тих, хто наразі перебуває на захоплених територіях.

В ході попередніх припущень щодо можливих розбіжностей за даним аспектом, що робилися нами ще до проведення обробки даних, ми висували супутні гіпотези, згідно з якими, за виявлення достовірності відмінностей, особи з тимчасово окупованих територій мали б демонструвати нижчу віру у справедливість

(зокрема, через думки про покинутість напризволяще, відчуття зраженості, відчай); але емпірично ми довели протилежне.

Проте, тут, очевидно ми маємо, знов-таки, звернутися до результатів проведеного теоретичного аналізу, згідно з якими було встановлено, що віра в справедливість має властивість зростати при потраплянні людини у ситуацію, що фруструє [52].

При цьому, безумовно, ситуацію проживання на окупованій території цілком можна розглядати як фруструючу. Зміна владного режиму і соціальних умов дуже часто супроводжується відчуттям невизначеності; як наслідок – тривогою людей, що опинилися в такій ситуації. При цьому більшість осіб, що опинилися на захоплених територіях, можуть відчувати свою безпорадність і неможливість хоч якось вплинути на загальну ситуацію, і, тим більше, якимось чином запобігти фактові окупації.

Все це може призводити до екстерналізації локусу контролю щодо зовнішніх соціально-політичних подій, - тобто, зазначені особи можуть у значній мірі покладати відповідальність, за все, що відбувається з ними протягом окупації, на зовнішні сили. В такому випадку віра в загальну справедливість може виступати як певна психологічна підмога для спирання на неї в умовах відчуття відсутності власної спроможності керувати зовнішніми подіями. Отже, саме таким чином ми схильні інтерпретувати отримані результати.

Крім того, на наш погляд, вкрай важливим є питання щодо того, наскільки стійким може виявлятися щойно описаний нами механізм; і чи буде рівень виразності віри в загальну справедливість в осіб, досвід окупації яких вже є виключно минулим, мати свій особливий, унікальний показник. З результатів, що ми щойно розглядали, опосередковано впливає, що після деокупації віра в загальну справедливість дещо знижується. Проте відразу відповісти, наскільки сильним є це зниження, ми не можемо. На наш погляд, з'ясувати даний факт має допомогти порівняльний аналіз віри в справедливість осіб з деокупованих та неокупованих територій. Так, якщо в останніх рівень віри виявиться нижчим, ми матимемо підставу говорити, що зростання віри в справедливість в умовах окупації є доволі

стійким, і певний ефект від нього лишається і по завершенню перебування людини на захоплених землях. То ж, поглянемо на результати порівняльного аналізу рівня виразності віри в справедливий світ осіб, що пережили окупацію, та осіб, що такого досвіду взагалі не мали таблиця 3.9.

Таблиця 3.9

Результати порівняння показників віри в справедливий світ між вибірками осіб з деокупованих та неокупованих територій за допомогою методу Манна-Уїтні

Шкала	Група	Ср. ранг	U	W	Z	P (2-ст)
ВССс	ДТ	47,29	849,0	1930,0	-,978	0,328
	НТ	41,96				
ВССв	ДТ	41,55	842,0	1745,0	-1,039	0,299
	НТ	47,20				

Як можна бачити з таблиці 3.9, достовірних відмінностей не виявлено. З цього ми можемо робити припущення, що після завершення дії чинника окупації показник віри в справедливість цілком повертається до свого попереднього, «доокупаційного» рівня. Отже, відмінностей у рівні в справедливість між тими, хто пережив окупацію, та хто не мав такого досвіду, не виявлено, що, знов-таки, ми можемо пояснювати, з огляду на позначену вище багатоаспектність даного конструкту.

На цьому ми завершуємо окремий аналіз самовідношення та віри в справедливість і приступаємо до вивчення особливостей взаємозв'язку зазначених феноменів.

3.3. Визначення особливостей взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій

Результати визначення взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ по виборці осіб з деокупованих територій представлено у таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Показники взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ по виборці осіб з деокупованих територій

Шкала	Показник	ВССс	ВССв
Самокритичність	К	-,656**	-,607**
	Р (2-ст)	0,000	0,000
Самозадоволеність	К	,667**	,573**
	Р (2-ст)	0,000	0,000
Поведінка	К	,193	,127
	Р (2-ст)	0,221	0,422
Самоповага	К	,406**	,597**
	Р (2-ст)	0,008	0,000
Оцінка	К	,346*	,366*
	Р (2-ст)	0,025	0,017
Сила	К	,611**	,544**
	Р (2-ст)	0,000	0,000
Активність	К	,257	,108
	Р (2-ст)	0,100	0,498

* $P \leq 0,05$; ** - $P \leq 0,01$

Як ми можемо бачити, по виборці осіб з деокупованих територій виявлено статистично значущий взаємозв'язок віри в справедливий світ з самокритичністю (зворотній), самозадоволеністю (прямий), самоповагою (прямий), оцінкою себе (прямий) та оцінкою власної значущості (шкала «сила», прямий). При чому, зазначені кореляції є характерними для віри в справедливий світ як для себе, так і всіх.

Оскільки, як ми визначили раніше, самовідношення є більш стійким феноменом, ніж віра, будувати інтерпретацію такого результату ми плануємо, спираючись на припущення, що саме зростання самокритичності, зниження

самозадоволеності, самоповаги, самооцінки та оцінки власної значущості призводить до падіння віри в справедливість.

Ми вважаємо, що пояснення даного факту може критися в тому, що негативне самосприйняття змушує людину зосереджуватися на сигналах, що йдуть зсередини її особистості, дещо нехтуючи зовнішнім оточенням (натомість при позитивному самовідношенні взаємодія з середовищем набуває більш продуктивного характеру). При такій зосередженості на власних негативних переживаннях людина може шукати їхні причини у несправедливості, що коїться навколо неї. Зокрема, люди, що пережили окупацію, маючи негативне самовідношення, і усвідомлюючи факт повернення до «доокупаційного» стилю життя, можуть вбачати несправедливість у постійній мінливості суспільства (зміні владного режиму), через яку вони не мають можливості повноцінно жити і розвиватися. Позитивне же самовідношення, на наш погляд, в даному випадку дозволяє людині відчувати збільшення можливостей для подальшого розвитку; і така людина не має зосереджуватися на негативності мінливості умов, а навпаки – має відшукувати позитив у власних перспективах, що відкриваються завдяки цим змінам. Відповідно, і факт деокупації такі люди більшою мірою мають сприймати як акт справедливості, що підвищує віру в неї.

Якщо розглядати самовідношення по компонентах, доволі цікавим, на нашу думку, виявився той факт, що когнітивна та емоційна складові самовідношення продемонстрували достовірний взаємозв'язок з вірою в справедливий світ, в той час як поведінкова – ні. Тобто, позитивне раціональне та емоційне відношення сприяють зростанню віри в справедливість серед осіб з деокупованих територій, в той час як оцінка діяльнісного компоненту власного «Я» не має достовірного впливу на віру.

Можливо, в даному випадку слід говорити про те, що останні доволі вагомі події, що визначали стиль життя даних осіб (мається на увазі окупація та деокупація), здійснювалися абсолютно без урахування волі цих людей, і всі дії, що цими особами вироблялися, жодним чином не визначали ситуацію, що складається навколо. В таких умовах звичні асоціації між власними діями та їхніми наслідками

можуть дещо слабшати; відповідно, і віра в справедливість як конструкт що базується на встановленні відповідності між поведінкою та її результатами, може набувати незалежного по відношенню до оцінки діяльнісної складової власного «Я» характеру.

Тепер подивимося на результати дослідження взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ по виборці осіб з тимчасово окупованих територій (таблиця 3.11).

Таблиця 3.11

Показники взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ по виборці осіб з тимчасово окупованих територій

Шкала	Показник	ВССс	ВССв
Самокритичність	К	,171	,115
	Р (2-ст)	0,334	0,516
Самозадоволеність	К	,664**	,452**
	Р (2-ст)	0,000	0,007
Поведінка	К	,414*	,368*
	Р (2-ст)	0,015	0,032
Самоповага	К	,549**	,355*
	Р (2-ст)	0,001	0,039
Оцінка	К	,147	,112
	Р (2-ст)	0,408	0,527
Сила	К	,382*	,414*
	Р (2-ст)	0,026	0,015
Активність	К	,483**	,587**
	Р (2-ст)	0,004	0,000

* $P \leq 0,05$; ** - $P \leq 0,01$

Як видно з таблиці 3.11, по виборці осіб з тимчасово окупованих територій встановлено статистично значущий взаємозв'язок віри в справедливий світ з самозадоволеністю, оцінкою поведінкової складової власного «Я»,

самоповагою, оцінкою власної значущості (шкала «сила») та оцінкою власної активності (в усіх випадках зв'язок є прямим і він є характерним для віри в справедливий світ як для себе, так і всіх).

Оскільки в рамках нашої роботи основний акцент зроблено на вивченні осіб з деокупованих територій, то останні результати ми будемо розглядати в контексті їхнього співвіднесення з показниками, що продемонстрували особи з деокупованих територій.

Отже, як ми бачимо з таблиці 3.11, на відміну від досліджуваних зі звільнених земель, особи з тимчасово окупованих територій взагалі не продемонстрували значущого зв'язку віри в справедливість із когнітивним компонентом самовідношення (шкали самокритичності та оцінки).

В даному випадку ми схильні говорити про те, що раціональне ставлення до себе жодним чином не визначає віру в справедливість саме через факт перебування у фруструючій ситуації, якою, як ми встановили, окупація може вважатися сповна. Мова йде про те, що в таких умовах змістовний аспект когнітивної оцінки себе може значною мірою викривлятися; з огляду на відчуття невизначеності, людина може не завжди адекватно співставляти власні характеристики та те, наскільки ці характеристики наразі є підходящими до ситуації, що склалася навколо. Отже, саме тому, на наш погляд, на відміну від осіб з деокупованих територій, дані досліджувані демонструють відсутність значущості зв'язку когнітивного компоненту самовідношення та віри в справедливість.

А ось показники зв'язку емоційного компоненту самовідношення, так само як і в осіб з деокупованих територій, у досліджуваних з тимчасово захоплених земель продемонстрували достовірний зв'язок з вірою в справедливість. Наразі ми утримаємось від здійснення будь-яких припущень і подивимось, чи характерний такий результат для тих, хто не мав досвіду переживання окупації. Якщо так, то, очевидно, зазначений взаємозв'язок носить більш-менш універсальний характер, і його слід інтерпретувати поза межами контексту чинника окупації.

Конативний компонент самовідношення, тобто, показники за шкалами поведінки та активності, на відміну від попередньої групи досліджуваних, в даному

випадку дозволили отримати значущі результати зв'язку з вірою в справедливий світ. Тобто, чим більше особи з тимчасово окупованих територій оцінюють діяльнісну складову власного «Я» як позитивну, доцільну та ефективну, тим більшою мірою вони виявляють віру в справедливість. Ми вважаємо, що такий результат в тих умовах, в яких дані люди опинилися, може вказувати на те, що відчуття продуктивності своєї активності дозволяє зазначеним особам дещо знижувати ступінь невизначеності, що, в свою чергу, має дозволяти більш адекватно визначати справедливість наслідків за ті чи інші власні дії. Отже, це може сприяти збільшенню виразності віри в справедливий світ.

Нарешті поглянемо на результати дослідження взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ по вибірці осіб з неокупованих територій (таблиця 3.12).

Таблиця 3.12

Показники взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ по вибірці осіб з неокупованих територій

Шкала	Показник	ВССс	ВССв
Самокритичність	К	,205	,036
	Р (2-ст)	0,172	0,813
Самозадоволеність	К	,576**	,308*
	Р (2-ст)	0,000	0,038
Поведінка	К	,156	,219
	Р (2-ст)	0,300	0,144
Самоповага	К	,403**	,294*
	Р (2-ст)	0,005	0,048
Оцінка	К	,260	,048
	Р (2-ст)	0,081	0,750
Сила	К	,498**	,307*
	Р (2-ст)	0,000	0,038
Активність	К	,122	,075
	Р (2-ст)	0,421	0,620

* $P \leq 0,05$; ** - $P \leq 0,01$

В ході аналізу результатів, представлених у таблиці 3.12, в першу чергу хотілося б звернути увагу на наявність значущої кореляції всіх складових емоційного компоненту самовідношення (тобто, шкал самозадоволеності, самоповаги та сили) з вірою у справедливість як для себе, так і для світу загалом. Це цілком повторює результати за двома іншими категоріями досліджуваних, отже, на даному етапі (до перевірки статистичної значущості розбіжностей у кореляціях) ми маємо право говорити про те, що пов'язаність емоційного самоствалення та віри в справедливість є незалежною від віри в справедливий світ, - принаймні, в аспекті наявності/відсутності достовірності цієї пов'язаності.

Що стосується когнітивного компоненту, - то, як ми бачимо, в осіб з неокупованих територій його показники (самокритичність та оцінка) не мають значущої кореляції з вірою у справедливість, що відрізняє даних досліджуваних від тих, хто проживає на деокупованих територіях, і робить схожими на тих, хто наразі мешкає на тимчасово захоплених землях. Пояснюючи такий результат, ми схилиємося до того, що саме чинник деокупації сприяє формуванню зазначеного взаємозв'язку: вище ми вже говорили, що звільнення незаконно захоплених земель може раціонально сприйматися їхніми мешканцями як певний акт справедливості; і ми припускаємо, що чим більш розвинена в даних людей когнітивна спрямованість на себе, тим більше вона може відображуватися і на решті аспектів життєдіяльності, - зокрема, на зазначеному сприйнятті факту деокупації; отже, лише для таких людей зв'язок когнітивного самоствалення та віри в справедливість має виявлятися значущим, на відміну від представників двох інших категорій, у яких зазначені механізми не мають об'єктивної змоги для прояву.

Нарешті ми бачимо, що конативний компонент самовідношення у досліджуваних з неокупованих територій не продемонстрував значущого зв'язку з вірою в справедливість, що відрізняє даних досліджуваних від тих, хто проживає на тимчасово окупованих територіях, і робить схожими на тих, хто наразі мешкає на неокупованих землях. Очевидно, що серед трьох можливих варіантів, що розглядаються нами, такий зв'язок має змогу проявлятися лише в ситуації окупації, що, на наш погляд може спричинятися описаними вище фактами, а саме, - тим, що

позитивна оцінка конкретних кроків у діяльності у фруструючих умовах окупації дозволяє значно знизити відчуття невизначеності, що сприятиме більш адекватному співвіднесенню власних дій та винагороди/покарання за них, тобто, більш адекватній репрезентації однієї з найвагоміших основ справедливості.

Після проведення кореляційного аналізу по трьох категоріях вибірки наступним кроком ми плануємо дослідити, наскільки достовірні є виявлені відмінності у коефіцієнтах кореляції, тобто, наскільки специфічним є взаємозв'язок для тієї чи іншої групи досліджуваних.

Варто сказати, що описані вище результати, в рамках яких констатуються відмінності в аспекті наявності/відсутності статистичної значущості, також дозволяють робити висновки про специфічність того чи іншого взаємозв'язку для певної категорії вибірки. Але порівняння коефіцієнтів кореляції дозволить нам виявити ще й те, наскільки достовірно більш міцнішим/слабшим є зв'язок досліджуваних феноменів в осіб з деокупованих територій у порівнянні з іншими групами респондентів.

Отже, спочатку поглянемо на порівняльний аналіз коефіцієнтів кореляції показників самовідношення та віри в справедливий світ по вибіркам осіб з деокупованих та тимчасово окупованих територій (таблиця 3.13).

Таблиця 3.13

Порівняльний аналіз коефіцієнтів кореляції показників самовідношення та віри в справедливий світ по вибіркам осіб з деокупованих та тимчасово окупованих територій

Самовідношення	Віра в СС	К (ДТ, N=42)	К (ОТ, N=34)	P (2-ст)
Самокритичність	ВССс	-,656**	,171	0,0002**
	ВССв	-,607**	,115	0,0011**
Самозадоволеність	ВССс	,667**	,664**	0,9822
	ВССв	,573**	,452**	0,4957
Поведінка	ВССс	,193	,414*	0,3120
	ВССв	,127	,368*	0,2864

Таблиця 3.13 (продовження)

Порівняльний аналіз коефіцієнтів кореляції показників самовідношення та віри в справедливий світ по вибіркам осіб з деокупованих та тимчасово окупованих територій

Самовідношення	Віра в СС	К (ДТ, N=42)	К (ОТ, N=34)	Р (2-ст)
Самоповага	ВССс	,406**	,549**	0,4417
	ВССв	,597**	,355*	0,1914
Оцінка	ВССс	,346*	,147	0,3794
	ВССв	,366*	,112	0,2632
Сила	ВССс	,611**	,382*	0,2045
	ВССв	,544**	,414*	0,4837
Активність	ВССс	,257	,483**	0,2762
	ВССв	,108	,587**	0,0217*

* $P \leq 0,05$; ** - $P \leq 0,01$

Результати, представлені у таблиці 3.13, вказують на те, що зворотній зв'язок самокритичності та віри в справедливий світ (як для себе, так і загалом) у досліджуваних з деокупованих земель є достовірно міцнішим, ніж в осіб з тимчасово окупованих територій. Крім того, виявлено відмінності у зв'язку оцінки діяльнісної складової власного «Я» (за шкалою активності) з вірою в справедливість для всіх: в осіб з тимчасово окупованих територій цей зв'язок є достовірно більш міцним; тобто, в даному випадку відсутність зв'язку зазначених феноменів у тих людей, що пережили окупацію не просто підтверджується відсутністю значущості, а й вказує на достовірно підтверджену відносну особливість цих осіб, що виявляється у порівнянні з тими, хто досі перебуває на захоплених землях.

Про можливі причини зазначених кореляцій ми вже говорили вище, то ж, не будемо наразі зупинятися на цьому повторно. Єдиний момент, який хотілося би виділити, - це те, що в плані зв'язку самовідношення та віри у справедливість в ході порівняння двох вказаних груп проявили себе лише частково такі компоненти ставлення до себе, як когнітивний (тільки самокритичність) та конативний (тільки

активність). При цьому також звертаємо увагу, що в останньому випадку значущість охопила лише віру в справедливий світ для всіх, що ми схильні пояснювати тим, що люди з тимчасово окупованих територій можуть дещо психологічно відгороджуватися від соціального оточення (наприклад, через відчуття перепідпорядкування новому владному режиму), що має значно звужувати для них сприйняття категорії «весь світ»; і саме через це вони власну персональну активність можуть більшою мірою пов'язувати із справедливістю для всіх (ми маємо на увазі, що чим вужчою буде остання, тим більш наближеною до персонального «Я» вона виявлятиметься).

Тепер поглянемо на результати порівняльного аналізу коефіцієнтів кореляції показників самовідношення та віри в справедливий світ по вибіркам осіб з деокупованих та неокупованих територій (таблиця 3.14).

Таблиця 3.14

Порівняльний аналіз коефіцієнтів кореляції показників самовідношення та віри в справедливий світ по вибіркам осіб з деокупованих та неокупованих територій

Самовідношення	Віра в СС	К (ДТ, N=42)	К (НТ, N=46)	P (2-ст)
Самокритичність	ВССс	-,656**	,205	0,0001**
	ВССв	-,607**	,036	0,0012**
Самозадоволеність	ВССс	,667**	,576**	0,5027
	ВССв	,573**	,308*	0,1351
Поведінка	ВССс	,193	,156	0,8634
	ВССв	,127	,219	0,6688
Самоповага	ВССс	,406**	,403**	0,9871
	ВССв	,597**	,294*	0,0849
Оцінка	ВССс	,346*	,260	0,6693
	ВССв	,366*	,048	0,1327
Сила	ВССс	,611**	,498**	0,4607
	ВССв	,544**	,307*	0,1894
Активність	ВССс	,257	,122	0,5275
	ВССв	,108	,075	0,8807

* $P \leq 0,05$; ** - $P \leq 0,01$

Як можна бачити з таблиці 3.14, отримані дані вказують на достовірність відмінностей кореляцій лише такої складової, як самокритичність з вірою в справедливість. Отже, у порівнянні з досліджуваними з неокупованих територій, особи з деокупованих земель мають достовірно міцніший зворотній зв'язок саомкритичності і віри в справедливий світ як для себе, так і загалом.

Знов-таки, ці взаємозв'язки нами були вже описані вище, тому наразі ми лише узагальнимо отримані дані і констатуємо, що особлива міцність зв'язку самокритичності та віри в справедливість характерна виключно для осіб з деокупованих територій. Тобто, наразі в аспекті виразності пов'язаності це – єдиний момент, що вирізняє саме вплив чинника деокупації.

Крім того, із вагомою долею впевненості ми можемо говорити, що сила зв'язку самооцінки власної активності та віри в справедливий світ для всіх значущо знижується при переході від умов окупації до умов проживання на звільнених територіях. Тобто, тут слід говорити не про чинник деокупації в чистому вигляді, а про комплексний вплив поєднання факторів окупації та наступної за нею деокупації.

Таким чином, дослідження особливостей взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ ми вважаємо завершеним. То ж, приступаємо до формулювання висновків.

Висновки до розділу III

1. Усі досліджувані, незалежно від досвіду переживання окупації характеризуються помірністю виразності як показників самовідношення (зокрема, когнітивного, емоційного та конативного), так і показників віри в справедливий світ для себе і всіх.

2. Достовірних відмінностей у рівні виразності показників самовідношення осіб з деокупованих територій, зокрема, самокритичності, самозадоволеності, оцінки власної поведінки, самоповаги, загальної оцінки власного «Я», його значущості та динамічності, як у порівнянні з тими, хто знаходиться на тимчасово окупованих територіях, так і з особами, що ніколи не переживали досвіду окупації, не виявлено.

3. У порівнянні з особами, що перебувають на тимчасово окупованих територіях, досліджувані з деокупованих територій мають достовірно нижчий рівень віри в справедливий світ для всіх, при тому, що визначення справедливості по відношенню до себе особисто даними групами досліджуваних не демонструє вагомих розбіжностей. Відмінностей у прояві віри в справедливість осіб з деокупованих територій та тих, хто не має досвіду переживання окупації, не виявлено.

4. Для осіб з деокупованих територій характерним є достовірний взаємозв'язок когнітивного та емоційного компонентів самовідношення з вірою в справедливий світ. Зокрема, з вірою в справедливість, як для себе особисто, так і загалом, було виявлено зворотну пов'язаність самокритичності, а також пряму - самозадоволеності, самоповаги, загальної оцінки себе та оцінки значущості власного «Я».

5. Особи з тимчасово окупованих територій продемонстрували достовірний взаємозв'язок емоційного та когнітивного компонентів самовідношення та віри в справедливість. Зокрема, з вірою в справедливість, як для себе особисто, так і загалом, було виявлено пряму пов'язаність самозадоволеності, позитивності в оцінці власної поведінки, самоповаги, оцінки значущості та діяльнісної складової власного «Я».

6. Для осіб, що не мають досвіду переживання окупації, характерний зв'язок з вірою в справедливість лише емоційного компоненту самовідношення. Зокрема, з вірою в справедливість, як для себе особисто, так і загалом, було виявлено пряму пов'язаність самозадоволеності, самоповаги та оцінки значущості власного «Я».

7. Зворотній зв'язок самокритичності та віри в справедливий світ (як для себе, так і загалом) у досліджуваних з деокупованих територій є достовірно міцнішим, ніж в осіб з тимчасово окупованих земель. Крім того, було встановлено, що комплексний вплив поєднання факторів окупації та наступної за нею деокупації пов'язаний із достовірним зниженням міцності зв'язку оцінки діяльнісної складової

власного «Я» та віри в справедливий світ для всіх, - аж до втрати значущості цього взаємозв'язку.

8. У порівнянні з досліджуваними з неокупованих територій, особи з деокупованих земель мають достовірно міцніший зворотній зв'язок саомкритичності і віри в справедливий світ як для себе, так і загалом.

ВИСНОВКИ

1. На основі проведеного теоретичного аналізу було встановлено, що переживання окупації, тобто, захоплення військовими силами певної держави територій іншої країни, яке супроводжується встановленням на них порядків держави-окупанта, сильно виснажує психологічні адаптаційні ресурси людини; викликає психоемоційну напругу і відчуття невизначеності; обмежує можливості особистісної реалізації у майбутньому; спричиняє орієнтацію особистості на минуле, викривлення формування соціальних ролей, спотворення самовідношення, трансформації у визначенні справедливості тощо. В рамках дослідження самовідношення визначалося як достатньо стійка оцінка власного «Я», яка формується на основі відношення людини як носія потреб до ситуації задоволення цих потреб. Самовідношення містить три складові: когнітивну, тобто, пізнавальний аспект відношення до самого себе; емоційну – почуття та емоції, які супроводжують людину в процесі формування та реалізації ставлення до себе; та конативну – готовність та безпосередню реалізацію певних внутрішніх дій. Під вірою в справедливий світ малася на увазі загальна світоглядна особистісна установка, що дозволяє людині сприймати світ у такій впорядкованості, згідно з якою її дії мають відповідно та справедливо визначати винагороду чи покарання за них. Дане явище розподіляється на віру в справедливий світ для себе, основними ознаками якої є соціальна адаптивність, відчуття благополуччя, позитивне сприйняття себе і адаптивність копінгів; та віру в справедливий світ для всіх, для якої характерне відчуття спільності та розуміння по відношенню до оточуючого світу.

2. В ході дослідження самовідношення осіб з деокупованих територій було виявлено, що для них характерна помірність виразності всіх компонентів ставлення до себе – як когнітивного, так і емоційного та конативного. При цьому дані досліджувани у представленості жодного з аспектів самовідношення, зокрема, самокритичності, самозадоволеності, оцінки власної поведінки, самоповаги, загальної оцінки власного «Я», його значущості та динамічності, не виявили достовірних відмінностей, ані у порівнянні з особами, що проживають на

тимчасово окупованих територіях, ані з тими, хто не мав досвіду переживання окупації.

3. При вивченні рівня виразності віри в справедливий світ осіб, що проживають на деокупованих територіях, була виявлена її помірність як по відношенню до себе, так і для всього оточення загалом. При цьому, у порівнянні з особами, що перебувають на тимчасово окупованих територіях, досліджувані з деокупованих територій мають достовірно нижчий рівень віри в справедливий світ для всіх, при тому, що визначення справедливості по відношенню особисто до себе даними досліджуваними не демонструє вагомих розбіжностей. Відмінностей у виразності віри в справедливість осіб з деокупованих територій та тих, хто не має досвіду переживання окупації, не виявлено.

4. При визначенні особливостей взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій було становлено, що для даних людей характерним є достовірний взаємозв'язок когнітивного та емоційного компонентів самовідношення з вірою в справедливий світ. Зокрема, з вірою в справедливість, як для себе особисто, так і загалом, було виявлено зворотну пов'язаність самокритичності, а також пряму - самозадоволеності, самоповаги, загальної оцінки себе та оцінки значущості власного «Я». При цьому, зворотній зв'язок самокритичності та віри в справедливий світ (як для себе, так і загалом) у досліджуваних з деокупованих територій є достовірно міцнішим, ніж в осіб з тимчасово окупованих територій. Крім того, було встановлено, що комплексний вплив поєднання факторів окупації та наступної за нею деокупації пов'язаний із достовірним зниженням міцності зв'язку оцінки діяльнісної складової власного «Я» та віри в справедливий світ для всіх, - аж до втрати значущості цього взаємозв'язку. У порівнянні з досліджуваними з неокупованих територій, особи з деокупованих земель мають достовірно міцніший зворотній зв'язок самокритичності і віри в справедливий світ як для себе, так і загалом.

Таким чином, гіпотезу нашого дослідження повністю підтверджено.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алієва З. Образ «Я» / Іншого як проблема імагології. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2010. Вип. 8. С. 697-700.
2. Аршава І. Ф., Бунас А. А. Вивчення компонентів Я-концепції та самовідношення у осіб з ризикованою поведінкою. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія*. 2013. № 1065, Вип. 52. С. 7-11.
3. Балуєва О. В. Методичні принципи відновлення деокупованих територій. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 8. С. 41-44.
4. Гошовська Д. Т. Моральна самооцінка як базовий компонент самоусвідомлення у процесі ревіталізації особистості. *Психологія: реальність і перспективи*. 2013. Вип. 2. С. 54-57.
5. Демчук О. А. «Я-концепція» як продукт розвитку самосвідомості особистості. *Молодий вчений*. 2016. № 12. С. 240-243.
6. Дядюкіна Є. В. Самооцінка як міждисциплінарне поняття. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 1. С. 21-26.
7. Єфремова І. В. Свобода, справедливість, рівність у системі цінностей моралі і права: соціально-філософський контекст аналізу. *Гуманітарний часопис*. 2010. № 1. С. 72-80.
8. Жовновата В. О. Соціальна справедливість як концепт. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2012. № 3. С. 16-22.
9. Каламаж Р. В. Я-концепція в контексті когнітивних стилів. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер. : Психологія і педагогіка. 2009. Вип. 12. С. 100-115.
10. Калюжна Є. М. Я-концепція як ресурс досягнення цілісності та зрілості особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2014. Вип. 48. С. 102-112.
11. Кантарьова Н. В. Образ-Я як психологічна категорія. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Психологія*. 2015. Т. 20, Вип. 1. С. 58-63.

12. Келембет О. С. Дослідження складових відновлення на деокупованих та постраждалих від конфлікту територіях Донецької та Луганської областей. *Менеджер*. 2016. № 3. С. 109-116.

13. Келембет О. С. Сутність і особливості формування державної політики відновлення та реінтеграції деокупованих та постраждалих від конфлікту територій. *Менеджер*. 2017. № 1. С. 64-71.

14. Кідалова К. С. Психологічні особливості самоставлення особистості: аналіз концепцій та підходів. *Український психологічний журнал*. 2018. № 2. С. 48-58.

15. Коваленко А. Б. Вплив теорії установки Д. М. Узнадзе на розвиток учення про соціальну установку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія*. 2011. № 981, Вип. 47. С. 98-102.

16. Краєва О. А. Психологічні особливості ідентичності осіб, переміщених із окупаційної території України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. №6 (70). С. 95-101.

17. Кряж І.В., Баранов В.О. Віра в справедливий світ та інфантилізм як предиктори суб'єктивного благополуччя. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія "Психологія"*. 2022. Випуск 73. С. 59-66.

18. Кряж І.В., Конєва К.М. Соціальні установки як чинники екологічної ідентичності в українських та турецьких студентів. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія "Психологія"*. 2021. Випуск 71. С. 50-55.

19. Кузнецова О.А. Самовідношення, самоприйняття, самопізнання як передумови морального самовизначення. *Наукові праці. Педагогічні науки*. 2006. Том 50. Випуск 37.

20. Макаренко Н.М., Гончарова Т.В. Психологічні особливості переживання стресу у підлітків з окупованих територій. *Психологічний часопис*. 2017. № 1 (5). С. 66-75.

21. Мацевко Н. Феномен самоставлення у психології. *Психологія особистості*. 2010. № 1. С. 202-210.

22. Особливості взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ. Форма для тестування. Електронний ресурс. URL: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScvkWeHcznK0lYa_tZX3S0gsYS0S9c9eZtQnzWOPn72PEpWLA/viewform (дата звернення: 15.07.2023).

23. Пенькова О. І. Самовдосконалення особистості і її самооцінка. *Психологічний часопис*. 2015. № 1. С. 74-78.

24. Пирлик М. А. Структурно-динамічна модель самооцінки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. Вип. 5. С. 87-92.

25. Продан О. О. Особливості структури самосвідомості особистості: самопізнання, самоставлення, саморегулювання. *Правничий вісник Університету "КРОК"*. 2012. Вип. 11. С. 178-184.

26. Рекотов П. В. Зміст поняття "військова окупація" в міжнародному праві до середини ХХ ст. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2017. № 2. С. 24-30.

27. Сарджвеладзе Н.И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой. Тбилиси: "Мецниереба", 1989. 182 с.

28. Ставицька С. О. Самооцінка реалізації життєвих цілей особистості у процесі розвитку самосвідомості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2012. Вип. 37. С. 14-20.

29. Тищенко Л. В. Феноменологія самоставлення в психологічній науці. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки*. 2012. Т. 2, Вип. 9. С. 230-233.

30. Ушакова І. М. Самооцінка як основа психологічного захисту особистості. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2015. Вип. 17. С. 285-293.

31. Шевченко Н. Ф. Теоретичні підходи до розуміння поняття "самоповага" в історичному поступі психологічного знання. *Наука і освіта*. 2015. № 11-12. С. 19-25.

32. Щербак Т. І. Системний підхід як засіб вивчення особливостей образу я у період репрезентації інтелекту особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3. С. 315-320.
33. Adams J.S. Inequality in social exchange. *Advanced Experimental Psychology*. 1965. 62. P.335–343.
34. Baron J., Spranca M. Protected Values. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 1997. Volume 70, Issue 1. P. 1-16.
35. Burns R. B. Self-concept development and education. London: Holt, Rinehart and Winston, 1982. 441 p.
36. Dalbert C. The justice motive as a personal resource: Dealing with challenges and critical life events. Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2001. 228 p.
37. Francis L. J., Wilcox C. . Self-esteem: Coopersmith and Rosenberg compared. *Psychological Reports*. 1995. 76(3, Pt 1). P. 1050.
38. Frankl V. Man's search for meaning: an introduction to logotherapy. Boston : Beacon Press, 1992. 196 p.
39. Fromm E. The Fear of Freedom (2nd ed.). Routledge, 2001. 272 p.
40. James W. The Principles of Psychology. London, England: Dover Publications, 1890. 1618 p.
41. Keeley M. A Social-Justice Approach to Organizational Evaluation. *Administrative Science Quarterly*. 1978. Vol. 23, No. 2. P. 272-292.
42. Kohlberg L., Hersh R. H. Moral development: A review of the theory. *Theory into Practice*. 1977. 16 (2). P. 53–59.
43. Lerner M. J., Miller D. T. Just world research and the attribution process: Looking back and forward. *Psychological Bulletin*. 1978. Vol. 85. P. 198-202.
44. Lerner M. J., Simmons C. H. Observer's reaction to the "innocent victim": Compassion or rejection? *Journal of Personality and Social Psychology*. 1966. №. 4 (2) P. 203-210.
45. Lipkus I. M., Dalbert C., Segler I. C. The importance of distinguishing the belief in a just world for self versus for others: Implications for psychological well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1996. № 22(7). P. 666-677.

46. Rawls J. A Theory of Justice: Revised Edition. Harvard University Press, Belknap Press, 1999. 560 p.
47. Rogers C. R. Empathic: An Unappreciated Way of Being. *The Counseling Psychologist*. 1975. 5(2). P. 2–10.
48. Rosenberg M. Society and the adolescent self-image. Princeton University Press Princeton, New Jersey, 1965. 322 p.
49. Rubin Z., Peplau L.A. Who Believes in a Just World? *Journal of Social Issues*. 1975. Vol. 31, no. 3. P. 399-401.
50. Schoelandt C.V. Functionalist Justice and Coordination. *Social Theory and Practice*. 2020. Vol. 46, No. 2. P. 417-440.
51. Sutton R., Douglas K. Justice for all, or just for me? More evidence of the importance of the self-other distinction in just-world beliefs. *Personality and Individual Differences*. 2005. 39 (3). P. 637-645.
52. Townsend E., Wilcock A. Occupational justice and Client-Centred Practice: A Dialogue in Progress. *Canadian Journal of Occupational Therapy*. 2004. 71(2). P. 75-87.

АНОТАЦІЯ

Мулявська Я. Особливості взаємозв'язку самовідношення та віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій

У роботі досліджено взаємозв'язок самовідношення та віри в справедливий світ в осіб з деокупованих територій. Самовідношення визначалося як достатньо стійка оцінка власного «Я», яка формується на основі відношення людини як носія потреб до ситуації задоволення цих потреб. Під вірою в справедливий світ малася на увазі загальна світоглядна особистісна установка, що дозволяє людині сприймати світ у такій впорядкованості, згідно з якою її дії мають відповідно та справедливо визначати винагороду чи покарання за них.

В ході емпіричного дослідження було проаналізовано результати діагностики самокритичності, самозадоволеності, оцінки власної поведінки, самоповаги, загальної оцінки власного «Я», його вагомості і динамічності, віри в справедливий світ для себе та інших по трьом групам досліджуваних: 1) особи з територій, що в ході Україно-російської війни були деокуповані протягом 2022 року, які під час окупації проживали на цих територіях (у кількості 42 респондентів); 2) особи, що перебувають на територіях, які знаходяться в тимчасовій окупації з лютого-березня 2022 року (у кількості 34 респондентів); 3) особи, які з моменту початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році проживали на територіях України, що не підлягали окупації (у кількості 46 респондентів). Загальна кількість респондентів – 122 особи.

Проведено порівняльний аналіз виразності показників самовідношення та віри в справедливість за визначеними групами. Також виявлені значущі взаємозв'язки цих феноменів всередині кожної з груп. Визначено статистичну значущість відмінностей у виявлених коефіцієнтах кореляції.

Ключові слова: самовідношення; віра в справедливий світ; самокритичність; самозадоволеність; самоставлення; компоненти самовідношення; окупація; деокупація; Я-концепція; образ «Я».

ABSTRACT

Mulyavska Ya. The features of the relationship between self-attitude and belief in a just world among the persons from de-occupied territories

The work examines the relationship between self-attitude and belief in a just world in people from the de-occupied territories. Self-attitude was defined as a sufficiently stable assessment of one's own "I", which is formed on the basis of the relationship of a person as a carrier of needs to the situation of satisfaction of these needs. Belief in a just world meant a general worldview personal attitude that allows a person to perceive the world in such an orderly manner that his actions should accordingly and fairly determine the reward or punishment for them.

In the course of the empirical study, the results of the diagnosis of self-criticism, self-satisfaction, assessment of one's own behavior, self-respect, general assessment of one's own "I", its importance and dynamism, belief in a just world for oneself and others were analyzed for three groups of subjects: 1) persons from territories that in the course of the Ukrainian-Russian war, were de-occupied during 2022, who lived in these territories during the occupation (in the number of 42 respondents); 2) persons residing in the territories under temporary occupation from February-March 2022 (in the number of 34 respondents); 3) persons who, since the beginning of the full-scale invasion of Russia in 2022, lived in the territories of Ukraine that were not subject to occupation (in the number of 46 respondents). The total number of respondents is 122 people.

A comparative analysis of expressiveness of indicators of self-attitude and belief in justice was carried out by defined groups. Significant interrelationships of these phenomena within each of the groups were also revealed. The statistical significance of the differences in the detected correlation coefficients was determined.

Keywords: self-attitude; belief in a just world; self-criticism; complacency; self-attachment; components of self-attitude; occupation; de-occupation; Self-concept; the image of "I".